

Posudek na disertační práci **Český psychologický román v literární výchově na střední škole**

Autor práce: **Mgr. Vladimíra Brčáková**

Studijní obor: Teorie vzdělání v bohemistice

Školitel: Doc. PaedDr. Ladislava Lederbuchová, CSc.

Plzeň 2020

Text disertace se soustřeďuje k tématu českého psychologického románu a jeho didaktickému využití v literární výchově na střední škole.

Po rámcové formální části (titulní list, prohlášení autorky, zadání práce a obsah) následuje meritorní text o impozantních 217 meritorních stranách a celkem 50 stranách příloh. (Na rozdíl od srovnatelné disertace stejného pracoviště v úvodu nenacházíme anotace v češtině a v angličtině a klíčová slova; tato pasáž zřejmě není daná pevnou normou. Zato tato posuzovaná disertace obsahuje anglický závěr.) Text je členěný do 8 kapitol. Obsah se nejprve jeví jako koncipovaný na teoretickou a praktickou část (kap. 1 až 3; 4 až 7; závěr), přičemž praktickou část doplňují přílohy. Nutno ale zdůraznit, že disertace má celkově didaktický charakter, jak ostatně autorka sama postuluje v rozlišení částí textu na: Proč? Co? A jak? a podrobné čtení textu takové členění potvrzuje.

Pokud jde o deskripci disertace uvádíme, že po úvodní kapitole týkající se cílů a metod disertace (ad 1.) následuje kapitola o komunikačním pojetí literární výchovy (ad 2); dále kapitola zabývající se psychologickým románem jako žánrem (ad 3); která je přechodem k převážně didakticky pojatým tématům 4. až 7. kapitoly (psychologický román jako učivo; psychologický román v učitelově přípravě na výuku; výzkumná sonda do učebnic literatury; metody a tvořivá expresivita při výuce psychologického románu).

V uvedené souvislosti nutno nejprve vysoce kladně hodnotit znalost odborné literatury z hlediska jak psychologického románu, tak didaktiky, jak obecné, tak oborové. Dalšímu hodnocení nejprve předesílám, že oceňuji autorčino zaujetí pro téma, které se v textu zúročilo, a to velmi zdařile.

Inovovaný strukturalistický přístup k tématu (v návaznosti zejména na výsledky tzv. nitranské školy, profilovaný nejvýrazněji v pracích Ladislavy Lederbuchové) je zjevný hned z úvodu a díky němu se podařilo téma adekvátně precizovat náležitou terminologií a pojednat téma v systému a komplexnosti.

Z druhé kapitoly pokládám z hlediska výchovy ke čtenářství precizované zjištění, že „dospívajícím čtenářům v literární výchově nejvíce chybí právě rozhovor o jim blízké četbě.“ (Homolová: 2008) i doktorandčin závěr o pojetí diskurzivního přístupu vzhledem k jeho garantování/ negarantování estetické recepce (ad 2. 3 na s. 29). Z následující podkapitoly (ad 2. 4) je vzhledem ke koncepci textu disertace klíčový termín Ondřeje Hníka „tvořivě expresivní a uměleckoexpresivní pojetí výchovy“; a dále též náležitě profilovaný termín „konstruktivisticky tvořivý přístup k uměleckému textu“ (Ladislava Lederbuchová) je obsahem podkapitol 2. 5.

V souvislosti se 3. kapitolou třeba ocenit autorčino důkladné sledování termínu psychologický román nejen v souborných příručkách, ale i v monografických studiích psychologickým románem se zabývajících, a to jak domácích, tak zahraničních proveniencí, včetně jejich kritické reflexe (ad Ginzburgová, s. 50, 54) i využití již publikované vlastní studie (ad s. 52). Zvláště podkapitoly 3. 1 až 3. 6 demonstrují autorčinu hlubší znalost rozmanitých textů psychologického románu, o jehož vlastní definici se úspěšně pokouší (ad 3. 4, s. 83).

V rámci čtvrté kapitoly týkající se psychologického románu jako učiva opět vystavěnou na důkladné znalosti didaktické literatury (Skalková, Obert, Lederbuchová, Hník etc.) pokládám za relevantní autorčino stanovisko, že k žánru psychologické prózy je vhodnější přístup induktivní, tedy nejprve četba, až poté formulování genologické.

Z hlediska vlastního přínosu V. Brčákové zvláště oceňuji kapitolu pátou (Psychologický román v učitelově přípravě na výuku) a v ní podkapitolu 5. 3. týkající se komplexní didaktické interpretace tématu, zejména typů formativních otázek (s. 100). Vychází ze znalosti mezipředmětových vztahů a jejich aktivní aplikace i ze současného stavu poznatků oboru psychologie.

Šestá kapitola zaměřená na sondy do učebnic literatury přináší ve své první podkapitole výsledky vlastního výzkumu zaměřeného na využívání konkrétních 17 učebních textů, k nimž autorka přistupuje za pomoci vhodně zvolených kritérií (dle Ladislavy Lederbuchové, s. 114), a přináší jejich vyhodnocení. V této souvislosti zvláště oceňuji přesvědčivou kritickou reflexi, která je typická pro všechny dílčí podkapitoly (např. na s. 119 je příklad chybné didaktizace v učebnici Literatura 3 autorského kolektivu Věry Martinkové: taktéž hodnocení stylistické stránky učebnic Marie Sochrové, srov. s. 122 až 123), a to jak v případě vybraných výkladových, tak ještě ve větší míře v případě posouzení čítankových textů (ad 6. 5) prizmatem sedmi učebnicově nejznámějších textů psychologické prózy. V jejich rámci autorka navrhuje doplnění či opravy (např. na s. 125, v kritické reflexi námětů k diskusi na Olbrachtovým románem Žalář

nejtemnější v čítance Vladimíra Prokopa), přesně postihuje i nevhodně kladené otázky, v daném kontextu pro žáky nezodpověditelné (s. 127, poslední odstavec), až dezinterpretační (ilustrativní příklad najdeme v posledním odstavci kapitoly 6. 5. 3 vzhledem k Pracovnímu sešitu 3 naklad. Didaktis). Závěry z výzkumných sond (kap. 6. 6 až 6. 8) vyznívají na základě poctivých analýz přesvědčivě, jakkoli bohužel potvrzují skutečnost, že žánrové aspekty nejsou ve sledovaných učebních textech (často dokonce nesjednocených v přehledové a výkladové části) vytčeným učivem probíraným chronologicky, navíc z hlediska nabízejícího se prostoru didaktizace v čítankových textech využitým minimálně, což platí ještě ve větší míře pro učivo čtvrtého ročníku (zejména ukázky z Fuksovy prózy *Spalovač mrtvol*) než učivo ročníku třetího (zejména z Olbrachtova díla *Román nejtemnější* a z Řezáčova románu *Neviditelný*), které jako celek vytváří de facto klamný závěr, že česká psychologická próza končí prózou Václava Řezáče z doby okupace.

Vysoké ocenění si zaslouží konečně kapitola sedmá s hlavním tématem tvořivé expresivity při výuce psychologického románu, v rámci níž v souladu s třífázovým modelem učení (Hausenblas – Košťálová, 2006) autorka formuluje vlastní konkretizace metod svého pojetí výuky, přičemž využívá inovované metody tvůrčího psaní a tvořivé dramatiky (7. 4. 1: narativní transformace, dosud naposledy Hník, 2014; 7. 4. 2 alter ego, Beránková, 2002, Valenta: 2008; 7. 4. 3 dia-monolog a 7. 4. 4 alej, Valenta: 2008; interpretační esej zejména Lederbuchová; dále i Kopečná, Šalomounová: 2010), které doplňuje o vybrané receptivní metody pětiletku (Košťálová: 2003) a „životabásně“ (Rutová: 2018). V naposledy uvedené souvislosti si pozornosti závěr, že žáci sami v dotaznících pro svoje porozumění dílu hodnotí výše interpretační dialog, ne tak ale metody tvořivé exprese, což je pochopitelné zejména v případě žáků změřených na výkon, kterým takové metody připadají nadbytečné, jak autorka sama uvádí. Nutno každopádně souhlasit i s jejím závěrem, že kreativní úkoly, jsou-li zadány příliš sofistikovane, mohou nakonec ve svém efektu vyznít až kontraproduktivně (s. 191).

Závěr je koncipován skutečně jako vyústění předchozího textu, která se v jednotlivých kapitolách zpravidla v takové podobě neuvádějí. Ilustruje fakt, že psychologický román je z hlediska výuky téma didakticky vděčné, a přínosné z hlediska vyučovacích cílů, jakkoli nenachází v adekvátní podobě svou reflexi v současných učebních textech. Domnívám se, že takový výsledek by se pravděpodobně neukázal realistický (jak se dokládá též v příloze) a odborně propracovaný bez vlastní doktorandčiny pedagogické praxe jak na střední škole (sedm let praxe na církevním gymnáziu), tak na vysoké škole (jedenáctileté vedení přednášek a seminářů na pedagogické fakultě).

Bibliografie je pečlivě koncipována a rozlišena na položky několika typů, a to jak v rámci primární, tak i sekundární literatury (ad I. primární zdroje a/ beletrie a b/ učebnice literatury; ad II. Sekundární literatura ad a/ až ad d/, navíc s webovými zdroji).

Závěrečná příloha je rozdělená na tři části (a to ad I seznam škol, na nichž proběhlo šetření; ad II Didaktické interpretace Olbrachtova románu Žalář nejtemnější, celkem o 26 stranách; ad III Didaktické interpretace Fuksova Spalovače mrtvol, celkem o 23 stranách, a to v obou případech vzhledem ke třem vyučovacím hodinám a třem základním ukázkám). Ukazuje se jako příkladný a inspirativní, v praktické výuce ilustrující předchozí text disertace.

Příkladná, nejen vzhledem k již zmíněného imponujícímu rozsahu disertace (tedy 217 stran a 50 stran textových příloh) je též formální stránka disertace: v disertaci nacházíme výjimečné překlepy (v posledním řádku na s. 120). Nenáležitě je ojediněle i tematické dělení do odstavců (např. na s. 50), stupňování jakostních adjektiv (smysluplný, s. 88; pregnantní, s. 92). Text je každopádně psán kultivovaným jazykem, za koncepčního využití adekvátní současné obtížné odborné terminologie, a to je třeba zdůraznit. Autorka formuluje vlastní závěry zdařile i inovativně, s náležitou a potřebnou kritickou reflexí.

K obsahové stránce textu kritické výhrady neformuluji, její úroveň pokládám celkově za vysokou, a tedy výrazně nadstandardní.

Drobnou výtku směřuji k interpretačním otázkám složitě zadaným obtížnější formulací, které jsou znesnadněny vzhledem k možným žakovským odpovědím spojkou „nebo“ (patřily by z hlediska didaktických zásad přiměřenosti a názornosti, potažmo konkrétně srozumitelnosti rozdělit do dvou otázek).

Závěrem konstatuji, že disertační práce Mgr. Vladimíry Brčákové Český psychologický román v literární výchově na střední škole vykazuje vysoce nadstandardní charakter. Splňuje všechny obsahové i formální požadavky na práce tohoto typu kladené. Po úspěšné obhajobě si autorka zaslouží obdržet titul Ph.D.

Prof. PhDr. Michaela Soleiman pour Hashemi, CSc., oponentka

V Brně dne 8. listopadu 2020

Souhlasí s originálem

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta pedagogická
katedra českého jazyka a literatury

J. Winklerová